

21 Όροι της κρητικής διαλέκτου για αχρήματες συναλλαγές

Ειρήνη Σωτηροπούλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία προσπαθεί να διερευνήσει τους όρους, λέξεις ή φράσεις, οι οποίες χρησιμοποιούνται στις κρητικές διαλέκτους, προκειμένου να περιγράψει ή / και ορίσει την οικονομική δραστηριότητα η οποία λαμβάνει χώρα χωρίς τη χρήση των χρημάτων. Παρά το γεγονός ότι πολλοί από αυτούς τους όρους είναι ήδη σε εξειδικευμένα λεξικά και εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται στην Κρητική καθημερινή γλώσσα, οι οικονομολόγοι δεν έχουν δώσει προσοχή στις πληροφορίες που οι όροι αυτοί μας παρέχουν για τον τρόπο που οι άνθρωποι του νησιού σκέφτονται και να ενεργούν για την οικονομία. Επιπλέον, οι ίδιοι οι όροι έχουν εσωτερικεύσει οικονομικές πληροφοριών σχετικά με τις παλαιότερες οικονομικές δομές, επομένως φέρουν επίσης φέρουν κωδικοποιημένη ιστορική γνώση.

Η γλώσσα μπορεί να καταγράψει δραστηριότητες που είναι παρωχημένες και οικονομικά εργαλεία που μπορεί να είναι εκτός χρήσης. Ωστόσο, αυτό θέτει το ερώτημα πώς η συγχρονία των γλωσσικών όρων αποκαλύπτει σήμερα άλλες έννοιες για την οικονομία, ακόμη και εάν και οι μη νομισματικές πρακτικές έχουν εξαφανιστεί, μεταβληθεί ή να εξελιχθεί μέσα στο χρόνο.

Πληροφορίες για τους όρους αυτούς έχουν συγκεντρωθεί από λεξικά, βιβλιογραφία, καθώς και επιτόπια έρευνα. Φαίνεται ότι οι μη χρηματικές συναλλαγές αλλά και οι αχρήματες συμβάσεις δεν είναι τόσο σπάνιες όσο πιστεύαμε και ίσως οι Κρητικοί όροι σχετικά με αυτές να δώσουν ενδιαφέρουσες κατευθύνσεις για την επανεξέταση της οικονομικής ιστορίας του νησιού.

Λέξεις – Κλειδιά: μη νομισματικός/αχρήματος, αντιπραγματισμός, Κρήτη, οικονομική επιστήμη, οικονομική ιστορία.

Terms of the Cretan dialect for non-monetary transactions

Irene Sotiropoulou

ABSTRACT

The paper tries to investigate terms, words or phrases, which are used in the Cretan dialects in order to describe or/and define the economic activity which takes place without the use of money. Although many of them are already in specialised dictionaries and still used in Cretan everyday language, economists have not paid attention to the information those terms give us about the way the people of the island think of and act concerning the economy. Moreover, those same terms have internalised economic information about the past economic structures, then they also bear codified historical knowledge.

Language might keep record of activities which are out-of-date and of economic tools which might be out-of use. However, this raises the question of how coevality of language terms today reveal other notions for the economy, even if non-monetary practices have disappeared, changed or evolved through time.

Information on those terms has been gathered through literature, dictionaries and field research. It seems that non-monetary transactions but also non-monetary contracts have not been so rare as we thought of and maybe the Cretan terms about them give interesting hints to reconsider economic history of the island.

Keywords: non-monetary, barter, Crete, economics, economic history.

Όροι της κρητικής διαλέκτου για αχρήματες συναλλαγές

Το συμμισακό σκουτέλι μοίρασμα γη σπάσμα θέλει

Κρητική παροιμία

0 Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία αποτελεί μια πρώτη προσπάθεια να συγκεντρωθούν στοιχεία για την οικονομία της Κρήτης σήμερα ή μέχρι και μερικές δεκαετίες πριν, στο μέτρο που η νησιωτική αυτή οικονομία περιελάμβανε συναλλαγές που διεξάγοντο χωρίς τη μεσολάβηση χρήματος. Η γλώσσα λοιπόν των Κρητικών αποτελεί την πηγή της μελέτης αυτής, με την έννοια ότι μεταφέρει πληροφορίες για την οικονομία και για την οικονομική ιστορία κάθε κοινότητας.

Στράφηκα στην Κρητική διάλεκτο καθ' αυτήν, διότι δεν υπάρχουν οικονομικές μελέτες που να αφορούν την αχρήματη οικονομία της Κρήτης. Τα ευρήματα που είχα από τη διδακτορική μου έρευνα δεν ήταν αρκετά για εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων [8] και η έλλειψη σχετικής βιβλιογραφίας απλώς δυσχεραίνει τον σχεδιασμό οποιασδήποτε μελέτης σε βάθος χρόνου. Στην πραγματικότητα, είναι εξαιρετικά δύσκολο να ερευνήσει κανείς κάτι που δεν ξέρει όχι μόνο πώς ονομάζεται σε οποιαδήποτε γλώσσα, αλλά ούτε καν με ποιές μορφές μπορεί να υπάρχει σε μια οικονομία.

Επομένως, η παρούσα εργασία αποτελεί προσπάθεια να αξιολογηθεί σε πρώτη φάση, κατά πόσο μέσα από μια τοπική διάλεκτο μπορούμε να αντλήσουμε κάποιες βασικές πληροφορίες για μια οικονομία για την οποία έχουμε ελάχιστες πληροφορίες από τις κοινωνικές επιστήμες. Μετά την ενότητα για την μέθοδο με την οποία εργάστηκα (εν. 1), ακολουθεί η ενότητα για τις αμοιβές της εργασίας (εν. 2), για την συνεταιρική παραγωγή (εν. 3) και μετά ακολουθούν οι όροι γενικά για την ανταλλαγή ή άλλες αχρήματες συμφωνίες (εν. 4). Στην προτελευταία ενότητα 5, εξετάζω το ερώτημα γιατί από όλον αυτόν τον πλούτο λέξεων και συμφωνιών, οι Κρητικοί και Κρητικές που μου έχουν αναφέρει μέχρι σήμερα για αχρήματες συναλλαγές επέμεναν σε συγκεκριμένους μόνο όρους.

1 Μέθοδος εργασίας

Δεδομένων διαφόρων χρονικών και πρακτικών περιορισμών, για την παρούσα εργασία κρίθηκε σκόπιμο να χρησιμοποιηθούν ως πηγές τα σχετικά λεξικά που έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς, αλλά και λεξικά ή γλωσσάρια που υπάρχουν στο διαδίκτυο με το ίδιο αντικείμενο –και ελάχιστη συναφής βιβλιογραφία. Οι όροι για τους οποίους με είχαν ενημερώσει οι συμμετέχοντες κατά την διδακτορική μου έρευνα όπως και γενικά οι όροι που οι Κρητικοί και οι Κρητικές μου αναφέρουν όταν ρωτώ για την παραδοσιακή οικονομία της Κρήτης είναι επίσης μια άλλη πηγή για την παρούσα μελέτη.

Κατά συνέπεια, τίθενται πολλά ερωτηματικά για το ποιοί όροι χρησιμοποιούνται ή είναι γνωστοί σήμερα στους/στις κατοίκους τους νησιού από όλους αυτούς που συγκεντρώνουν οι λεξικογράφοι. Σε μια μελλοντική έρευνα, θα χρειαστεί να γίνει διάκριση ποιοί από αυτούς τους όρους που βρήκα διατηρούνται μόνο κατά μεταφορική χρήση σε συγκεκριμένες φράσεις, ποιοί μπορεί να εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο στις οικονομικές και κοινωνικές δραστηριότητες, και ποιοί όροι περιέχουν μόνο ιστορική πληροφορία, δηλαδή αποτελούν καταγραφή μιας οικονομικής δραστηριότητας που δεν υπάρχει πλέον.

Για την καλύτερη κατανόηση των όρων και της χρήσης τους, επέλεξα να τους κατατάξω σε ομάδες, οι οποίες όμως είναι μια εντελώς προσωρινή επιλογή για τους σκοπούς της ανάλυσης και μόνο. Για λόγους οικονομίας της παρουσίασης, δεν αναφέρονται εδώ άλλες μορφές συναλλαγών, όπως είναι το χρήμα, τα νομίσματα, τα δώρα, τα έθιμα προσφοράς, τη φορολογία σε είδος και σε χρήμα κ.ά.. Συνεπώς, στην εργασία παρουσιάζονται αυστηρά και μόνο οι όροι που συνδέονται με την αχρήματη οικονομική δραστηριότητα στην Κρήτη, χωρίς χαρακτηριστικές πράξεις και χωρίς καταναγκαστικές εισφορές δημοσίου χαρακτήρα.

Βεβαίως, η ανυπαρξία η ανυπαρξία χρήματος ή/και η ανυπαρξία δημόσιας αρχής σε μια συναλλαγή, δεν καθιστά την τελευταία αυτομάτως δίκαιη και μη εκμεταλλευτική. Στην εργασία αυτή επομένως καταγράφονται και αχρήματες συναλλαγές που μπορεί να ήταν φεουδαλικού τύπου ή επιβαρυντικές για τους οικονομικά ασθενεστερούς. Τέλος, η εργασία δεν περιλαμβάνει ετυμολογικά, γλωσσολογικά ή ιστορικά στοιχεία για την κάθε λέξη ή όρο, ειδικά επειδή σε πολλά λεξικά οι ετυμολογίες είναι αντικρουόμενες και θα απαιτείτο μια χωριστή μελέτη για την καταγωγή και την διαχρονική χρήση του κάθε όρου.

Λεξιλογικές πληροφορίες που δεν αναφέρουν βιβλιογραφική πηγή προέρχονται από ενημερώσεις εκ μέρους Κρητικών είτε στα πλαίσια της διδακτορικής μου έρευνας είτε μετά από αυτήν. Τέλος, αναφέρω την οικονομική δραστηριότητα σε χρόνο ενεστώτα αν και σε

πολλές περιπτώσεις οι συμφωνίες αυτές μπορεί να έχουν εκλείψει ή μεταβληθεί και πιθανότατα μετονομαστεί, ερώτημα που δεν μπορεί να απαντηθεί στα πλαίσια της παρούσας μελέτης.

2 Αμοιβές χωρίς χρήμα για εργασία και παραγωγή

Μεγάλο μέρος των αμοιβών των παραγωγών και των εργαζομένων σε διάφορες εργασίες καταβάλλεται σε είδος και όχι σε χρήμα. Συνήθως είναι ένα μέρος της παραγωγής, σε άλλες όμως περιπτώσεις μπορεί να είναι μια οποιαδήποτε αμοιβή σε είδος. Σε μέρος της παραγωγής αποδίδεται και η αμοιβή αυτού που συνεισέφερε κάποιο μηχάνημα ή κάποιο άλλο μέσο παραγωγής.

Δεν είναι σαφές εάν η εργασία **ξεκοπής** [1: 334] δηλαδή κατ' αποκοπήν, πληρωνόταν μόνο σε χρήμα ή/και σε είδος. Ο **μηνιάτης** [7: 312] κατά πάσα πιθανότητα αμείβεται σε χρήμα για το **μηνιάτικό** [9: 494] του, ενώ για τον **αγωγιάτη/κιρατζή** δεν είναι σίγουρο αν ο **κιράς** [9: 285] [7: 237], δηλαδή η αμοιβή για τη μεταφορά του φορτίου ήταν σε είδος ή σε χρήμα, μολονότι η ίδια η λέξη **κιράς** σημαίνει μίσθωμα κατά κυριολεξία. Εξίσου ασαφές είναι αν η **στειραρική** [7: 485], δηλαδή η αμοιβή του **στειράρη** (βοσκού που βοσκούσε πρόβατα στείρα, δηλαδή που δεν παρήγαν γαλα) και το **πάχτος** [1:389] [3: 212], [5: 65] [4: 7] και η **παχτωσ(ι)ά**, όπως και το **πάχτωμα** [1: 389], δηλαδή η μίσθωση κτήματος ή βοσκοτόπου γινόταν μόνο σε χρήματα ή σε είδος ή σε χρήματα και είδος. Αντιθέτως, για τον **αχτάρη**, δηλαδή τον πωλητή μπαχαρικών και αιθερίων ελαίων, έχουμε πληροφορίες ότι πληρωνόταν είτε σε χρήματα είτε σε είδη διατροφής [9: 123]. Ξέρουμε επίσης ότι για τις γητειές, δηλαδή τα διάφορα ξόρκια, αλλά και για την προσφορά της μαστόρισσας/μαίας, δεν δίδονται χρήματα ως αντάλλαγμα, ή και καθόλου αντάλλαγμα [9: 160, 362-363]. Δεν ξέρουμε όμως εάν τα **σκαφτικά**, δηλαδή η αμοιβή του εργάτη που σκάβει [3: 259], ή σε περιπτώσεις κηδείας τα **θαφτικά**, δηλαδή τα έξοδα της κηδείας [9: 228], πληρώνονταν σε είδος ή σε χρήματα.

Η εναλλαγή πάντως μεταξύ του χρήματος και άλλων ανταλλαγμάτων, αλλά και η αντίληψη για την ίδια την γεωργική παραγωγή φαίνεται από την κοινή χρήση της λέξεως **μάλαμα** [9: 353], για το ασήμι αλλά και για τον σωρό των σιτηρών μετά το αλώνισμα και το λίχνισμα, δηλαδή, την καθαρή παραγωγή.

Στη συγκομιδή ειδικά, οι **μαζώχτρες** που μαζεύουν ελιές, αμείβονται σε λάδι και η αμοιβή τους αυτή λέγεται **μαζώχτικά** [7: 294] [1: 262] και συνήθως λαμβάνουν το 30% του καρπού που μαζεύουν [9: 350]. Η μαζώχτρα της οποίας η αμοιβή είναι μια οκά λάδι την ημέρα λέγεται **οκιαδαρέ ή οκαδιαρέ**, ή ακόμη και το 25-30% του καρπού να λαμβάνει, ονομάζεται

το ίδιο και η αμοιβή της μετριέται σε οκάδες [7: 392] [9: 402]. Τα **ζεμπιλιάτικα** είναι η πληρωμή με κάθε **ζεμπίλι** (πλεκτό καλάθι με δυο λαβές, κοφίνι) σοδειάς, συνήθως εσπεριδοειών ή ελιών, που μαζεύει ο εργάτης ή εργάτρια [9: 220]. Ο εργάτης ή εργάτρια που πάει να εργαστεί **μουζουργιάτικα**, λαμβάνει ως αμοιβή μέρος από τη σοδειά που μαζεύει μετρημένη με το **μουζούρι**, όπου ένα μουζούρι αντιστοιχεί σε περίπου 10-12 οκάδες [9: 386].

Ο **μετοχάρης**, δηλαδή αυτός που μένει στο μετόχι και καλλιεργεί την περιουσία του ιδιοκτήτη του μετοχιού, λαμβάνει επίσης για αμοιβή μέρος της παραγωγής, ή και χρήματα [7: 311] [1: 281]. Ο **τριτάρης** είναι ο εργαζόμενος που αμείβεται με το ένα τρίτο (1/3) της παραγωγής από τα κτήματα στα οποία εργάζεται, ενώ όλα τα έξοδα της παραγωγής, όπως εργαλεία, οικόσιτα ζώα για όργωμα, σπόρο, κλπ, τα αναλαμβάνει ο εργοδότης [1: 486] [7: 520] [9: 611] [3: 183] [10] [6: 116-117]. Υπάρχει όμως περίπτωση όπου η αμοιβή του καλλιεργητή που μίσθωσε τον αγρό άλλου να ανέρχεται μόλις στο ένα πέμπτο (1/5) της παραγωγής, οπότε ο καλλιεργητής λέγεται **πενταρολόγος** [10] και ο τρόπος κατανομής του εισοδήματος **πενταρολοήτικα** [9: 492].

Πολύ ενδιαφέρουσα είναι η χρήση της λέξη **αξάι** που από μέτρο χωρητικότητας¹ καταλήγει να σημαίνει διάφορες αμοιβές (ή και φόρο, βλ. την αντίστοιχη ενότητα). Με τις λέξεις **ξαγιά**, για ποσότητα ίση με ένα αξάι, **(α)ξαγιαζώ** για το μέτρημα των δημητριακών με το αξάι και **ξάγιασμα** για τη διαδικασία της ανταμοιβής [9: 80, 438] [3: 59, 183] φαίνεται ότι εκφράζεται, εκτός από το μέτρο ποσότητας, και η απολαβή σε είδος, για παράδειγμα το ένα τρίτο (1/3) της συγκομιδής ελιάς που έκανε ο εργάτης/εργάτρια. Το **αξάι** όμως μπορούσε να είναι αμοιβή και ιδιοκτήτη παραγωγικής μονάδας και όχι εργαζομένου, όπως αναφέρουμε παρακάτω.

Για τους εργαζομένους σε διάφορους κλάδους και εργασίες, γίνεται η διάκριση εάν εργάζονται **ταϊστικά** [1: 475] [5: 58], δηλαδή με φαγητό στο χώρο εργασίας το οποίο παρέχει ο εργοδότης, ή **σύ(μ)ψωμα** [9: 584] [3: 277] [5: 58] δηλαδή με φαγητό που φέρνει από το σπίτι του ο εργαζόμενος. Στην πρώτη περίπτωση συνήθως η αμοιβή είναι χαμηλότερη από ό,τι στη δεύτερη.

Μια κατηγορία αμοιβών είναι αυτή των ανθρώπων που έχουν κάποια παραγωγική μονάδα στην οποία γίνεται επεξεργασία της παραγόμενης πρώτης ύλης. Για παράδειγμα, ο μυλωνάς αμείβεται με τα **αλεστικά**, ή τα **μυλωνιάτικα**, ή το **(α)ξάι ή και αξάγι** [1: 57, 311, [7: 84, 357] [9: 43] [3: 59] [5: 624], [4: 2] [6: 146-147], δηλαδή παρακρατεί μέρος του αλεσμένου

---

¹ Ένα αξάι ισοδυναμεί με το 1/8 του μουζουριού, το οποίο αντιστοιχεί σε 10-12 οκάδες

δημητριακού. Ο φούρναρης αντίστοιχα αμείβεται με τα **φουρνιάτικα ή ψηστικά** [1: 509] [7: 547] [5: 624] και ο ιδιοκτήτης του αλωνιού παρακρατεί ως ενοίκιο μέρος της αλωνισμένης παραγωγής, δηλαδή τα **αλωνιστικά ή αλωνιάτικα** [9: 50] [5: 65]. Δεν είναι σαφές εάν ο **βαλμάς ή βαλουμάς**, δηλαδή αυτός που διαθέτει άλογα ή αγελάδες για με ενοίκιο για το αλώνισμα [9: 126] πληρώνεται επίσης με μέρος της παραγωγής αντί για χρήματα. Ο ζυγιστής, δηλαδή αυτός που έχει ζυγαριά και ζυγίζει, αμείβεται με τον **κανταριγέ** ή τα **ζυγιάστικα** [7: 219].

Ο ιδιοκτήτης γης που δίνει την γη του **συμμισ(ι)ακή/σημισακή** ή το χωράφι του **συμμισ(ι)ακό/σημισακό**, συμφωνεί ουσιαστικά να λάβει το ήμισυ της παραγωγής από αυτόν που ως **συμμισάτορας/σημισάτορας ή συμμισάρης** θα καλλιεργήσει αυτή τη γη που δεν του ανήκει [1: 466-467] [7: 497] [9: 584] [3: 252-253] [5: 75, 82] [6: 117]. Υπάρχει ωστόσο και η **χωραφοσκέπαση**, δηλαδή το ενοίκιο ενός χωραφιού αποτελείται από ποσότητα σπόρου ίση με όση χρειάζεται για να σπαρθεί το χωράφι και ο γεωργός που νοικιάζει το χωράφι με αυτήν την συμφωνία το **χωραφοσκεπάζει** [7: 572]. Δεν ξέρουμε εάν πρόκειται για συμβάσεις ανανεούμενες, ή εναλλάσσονταν με ιδιοκαλλιέργεια ή καλλιέργεια με το σύστημα του συμμισακού χωραφιού, μια και ο ιδιοκτήτης την επόμενη χρονιά είχε καλυμμένο ένα βασικό του έξοδο για την καλλιέργεια.

Η κτηνοτροφική παραγωγή διέπεται πολύ συχνά από ακρήματες συμφωνίες. Με τα **χειμαδιάτικα**, που είναι συνήθως τυροκομικά προϊόντα, αμείβεται ο ιδιοκτήτης ενός χειμαδιού από τον κτηνοτρόφο που το χρησιμοποίησε για το κοπάδι του [1: 524] [7: 562]. Τα **μαδαριάτικα** είναι η αμοιβή εκείνου που παραχώρησε σε κτηνοτρόφο τη μαδάρα ή τον βοσκότοπό του και σε αντάλλαγμα λαμβάνει κτηνοτροφικά προϊόντα [7: 294]. Το ενοίκιο της μαδάρας ωστόσο, που καταβάλλεται σε είδος (κτηνοτροφικά προϊόντα) λέγεται και **νόμι** [7: 347]. Αμοιβή εν είδει ενοικίου λαμβάνουν τα **χαλκομηνιάτικα** όσοι βοσκοί διαθέτουν σε άλλους που δεν έχουν δικά τους χάλικα δοχεία ή άλλα εργαλεία και σκεύη για τυροκόμηση [1: 518]. Τα **βαρβαθιάτικα** είναι αμοιβή για την επίβαση θηλυκών ζώων από αρσενικά ζώα για αναπαραγωγή των κοπαδιών [7: 123].

Ειδικά για τον υπολογισμό της αμοιβής καθενός, είτε έχει προσφέρει εργασία ως βοσκός ή ως τυροκόμος, είτε έχει προσφέρει τυροκομικά σκεύη είναι ο υπολογισμός των συνεισφορών σε **ανεμικά** και **νέτα** (αιγοπρόβατα). Τα **ανεμικά** είναι φανταστικά έγγαλα, δηλ. γαλακτοφόρα, αιγοπρόβατα που αντικαθιστούν στις συναλλαγές τις διάφορες εργασίες ή τη συνεισφορά εργαλείων ή σκευών. Τα **νέτα** αιγοπρόβατα είναι αυτά που όντως έχουν προσφερθεί για την παραγωγή των προϊόντων. Επομένως η συνεισφορά όλων στην κτηνοτροφική παραγωγή τρέπεται σε αιγοπρόβατα για να γίνει υπολογισμός των αμοιβών

του καθενός, και όχι μόνο του ιδιοκτήτη των αιγοπροβάτων [7: 77]¹.

Για τον ίδιο λόγο, δηλαδή τον υπολογισμό των αμοιβών της εργασίας βοσκών και τυροκόμων, καθώς και για υπολογισμό της αξίας των τυροκομικών σκευών που κάποιος πρόσφερε, έχει εφευρεθεί μια φανταστική, ιδεατή μονάδα, το **καυκί**, το οποίο αντιστοιχεί σε είκοσι (20) έγγαλα-γαλακτοφόρα αιγοπρόβατα. Το **καυκί** εν είδει μέτρου αξίας ή ιδεατού νομίσματος επιτρέπει τις χρησιμοποιείται στις συμφωνίες για την ίδρυση μιτάτων, δηλαδή κτηνοτροφικών μονάδων [7: 233].

Δεν ξέρουμε για το **μεραμετάκι** ή το **μεραμέτι** ή **μερεμέτι**, που είναι μια εργασία για την εκτέλεση της οποίας απαιτείται λιγότερο από μια ημέρα, εάν η αμοιβή της είναι σε είδος ή σε χρήματα [1: 276], ούτε αντίστοιχα πώς αμειβόταν το **κατσουμάκι**, δηλ .γενικά η μικρής διάρκειας εργασία [9: 273] ή τι περιελάμβαναν τα **σαστικά** ως αμοιβή για εργασίες επισκευής [9: 544]. Δεν έχουμε επίσης λεπτομέρειες μέσα από τους όρους μόνο για τις αμοιβές των **φαμέγιων**, δηλαδή των εργαζομένων που εργάζονται συνέχεια για τον ίδιο εργοδότη και ζούν στο ίδιο νοικοκυριό με αυτόν. Ωστόσο, φαίνεται ότι το να **φαμεγιεύ(γ)ει** κανείς, δηλαδή η **φαμεγική** εργασία αντιστοιχεί στο να έχει κάποιος καθήκοντα υπηρέτη ή δούλου [1: 500] [3: 311] [5: 69] [2], [10]. Αν κρίνουμε μάλιστα από τους όρους **φαμεγιούρι**, **φαμεγιουδάκι** και **φαμεγιουράκι**, τότε φαίνεται ότι την **φαμεγική** εργασία εκτελούσαν πολλές φορές παιδιά ή ανήλικοι εργάτες [7: 539] [4: 9]. Ο εργαζόμενος αμισθί πάντως λέγεται **τζαμπαδόρος** [5: 69] ενώ τα παιδιά που πατούν τα άχυρα στους αχυρώνες για να χωρέσουν περισσότερα, αμειβονται σε είδος και η αμοιβή τους λέγεται **αχερώνας** [9: 122].

3 Συνεταιρική παραγωγή και παραγωγή επί ίσοις όροις

Μολόντοι δεν έχουμε λεπτομερείς πληροφορίες για το πώς μπορεί να εξελίσσεται μια συνεργασία επί ίσοις όροις, ή μια συνεταιρική συμφωνία, τυπικά τουλάχιστον υπάρχουν, όπως φαίνεται από τους όρους της Κρητικής διαλέκτου, πολλές μορφές παραγωγής, οι οποίες διαφοροποιούνται πολύ από αυτές της προηγούμενης ενότητας. Βασικό κριτήριο διάκρισης είναι ότι η παραγωγή και η ίδια συμφωνία τείνει να εξισώνει όλες τις πλευρές που συμμετείχαν στη συμφωνία.

Οι **δανεικοί** ή **δανεικάρηδες** ήταν εκείνοι που συμμετέχουν σε μια συμφωνία παροχής εργασίας σε αγροτικές ασχολίες ή να εργάζονται από κοινού στα χωράφια που τους ανήκουν. Δηλαδή αυτοί που **κάνουν δανεικούς** ή **κάνουν τα δανεικά** ή **κάνουν**

---

¹ Αναφορά στο βιβλίο του Πατεράκη Α. (1996), Η ποιμενική ζωή στο Ν.Α. Σέλινο του Νομού Χανίων, Ηράκλειο, σελ. 19-21.

δανεικαρές¹ [1: 135] [7: 159] [9: 183] [5: 24], προσφέρουν σήμερα την εργασία τους ένας στον άλλον και εκείνος αναλαμβάνει την υποχρέωση να προσφέρει αντίστοιχη εργασία στο μέλλον. Εντούτοις, αυτός εκ των δανεικών που μπορούσε να παρέχει κάποιο μέσο παραγωγής (π.χ. ζώο για μεταφορά συγκομιδής) απαιτούσε ως αντιστάθμισμα να παρασχεθεί η ολόκληρη εργασία ενός επιπλέον ατόμου από αυτούς στους οποίους παρείχε το μέσο παραγωγής.

Αντίστοιχος όρος για παροχή εργασίας ή βοήθειας και αντιπαροχή της στο μέλλον είναι το **καερέτι**² ή **καϊρέτι** ή **καερετάκι** ή **καϊρετάκι**. Αυτοί που **κάνουν καερέτι**, δεν κάνουν μόνο υπομονή και κουράγιο και δεν βοηθούν απλώς, αλλά καταβάλλουν προσπάθεια να τελειώσει γρηγορότερα μια εργασία [1: 174] [7: 204] [9: 240] [3: 106]. Δεν είναι σαφές αν αυτοί που **κάνουν ξερό καερέτι** [1: 348] έχουν περισσότερα ή λιγότερα δικαιώματα από τους υπόλοιπους που συμμετέχουν σε μια τέτοια δραστηριότητα ή συμφωνία. Επίσης, δεν ξέρουμε εάν το **μιντέτι** ή **μεντέτι** [7: 306] και το **παραχέρι** ή **συντρομή** [1: 385, 470], που σημαίνει βοήθεια ή επικουρία, αφορούσε αντίστοιχες συνεργασίες όπως το καερέτι. Τέλος, στα Σφακιά η κατ' εναλλαγή απασχόληση στην οδήγηση των ζώων που αλωνίζουν λέγεται **δούλα** [7: 171].

Γενικά ο συνεταιίρος λέγεται **ορτάκης (ο)** ή **ορτάκι (το)** ή **ορτάκινος** [1: 371] [7: 397] [9: 468], [3: 200], [5: 156] [10] [4: 6] και ο συνεταιρισμός λέγεται **ορτακιά** ή **ορταγιά** (πληθ. **ορτακιές** ή **ορταγιές**), όπου νοείται γενικά η εργασία από κοινού, η κοινοπραξία ή η συνεργασία μεταξύ φίλων [9: 468] [10]. Το μερίδιο μάλιστα του κάθε συνεταιίρου λέγεται **πάρτε** ή **πάρτη** [1: 385] [7: 413] [3: 209], αν και δεν είναι σίγουρο αν αφορά μόνο σε συνεταιρισμούς ή σε εμπράγματα δικαιώματα.

Όταν δυο γεωργοί που έχουν από ένα ζώο για όργωση ο καθένας, συμφωνούν μεταξύ τους να χρησιμοποιούν μαζί τα δυο ζώα και να οργώνουν εκ περιτροπής με το ζευγάρι βοοειδών που έχουν από κοινού, λέγονται **συζευτάδες** και ότι **συζεύνουν** ή **συζέφνουν** [7: 496] [3: 275] [10]. **Συζευτάδες** λέγονται επίσης δυο κτηνοτρόφοι που έχουν ενώσει τα κοπάδια τους και έχουν κάνει **κοινιάτο** ή **κοινάτο** ή **γκοινιάτο**, δηλαδή παραγωγή από κοινού και

¹ Για αμοιβαία παροχή βοήθειας ή εργασίας χρησιμοποιείται και ο όρος **εγγαρικοί** [5: 24], δηλ. είδος καταναγκαστικής εργασίας ή φορολογίας πολύ διαδεδομένο από τους ντόπιους άρχοντες από την Ενετοκρατία μέχρι και το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Με την έννοια της καταναγκαστικής ή μη αμειβόμενης εργασίας μου ανέφεραν στην Αν. Κρήτη για τους **αγγαρικούς**, δηλ. ανθρώπους που εργάζονταν δωρεάν για τους πλούσιους της περιοχής.

² Το παράλληλο νόμισμα που δημιουργήθηκε το 2011 στην Ιεράπετρα της Κρήτης, αλλά επίσης και σε άλλες πόλεις της ανατολικής Κρήτης, λέγεται **καερέτι**. www.kaereti.gr

εναλλαγή στις κτηνοτροφικές εργασίες [1: 214] [7: 496] [9: 290] [5: 157], [10] [6: 201-203] και γενικά η **σύζευξη** σημαίνει τον συνεταιρισμό ή/και τη συνεταιρική συγκομική προϊόντων [9: 583]. Οι συνεταιρισμοί όμως των κτηνοτρόφων αλλά και γεωργών με ζευτικά ζώα για όργωση λέγονται και **κοινάδες**, όπου οι συνεταιίροι πραγματοποιούν τις γεωργικές τους εργασίες από κοινού [9: 290]. Συγκεκριμένα για το μιτάτο που εξυπηρετεί τις τυροκομικές ανάγκες δύο κοπαδιών (κουραδιών), υπάρχει η έκφραση **δικούραδο μιτάτο** [7: 165]. Ωστόσο, οι συνεταιίροι για την ίδρυση μιτάτου στα Σφακιά λέγονται **μαλισαπίδες** [7: 296]. Τα κοινάτα με τη σειρά τους διακρίνονται σε **αποκοψιάρικα**, **ξεχαρτζιστικά**, **συμμισσιακά**, **κεφαλιοπύρωτα** και **μαξουλοσυμμίσιακα**, όπου κάθε ένα από αυτά είχε διαφορετικές υποχρεώσεις και δικαιώματα για τους ιδιοκτήτες γης, τους ακτήμονες κτηνοτρόφους, για τους ιδιοκτήτες οικοσίων ζώων και για τους κτηνοτρόφους χωρίς ιδιοκτησία οικοσίων [6: 205-206].

Σε εποχές μάλιστα που δεν υπήρχαν κοινωνικές υπηρεσίες, αυτοί που αναλάμβαναν (συνήθως ήταν ήδη αδέλφια ή γενικά συγγενείς μεταξύ τους) την φροντίδα ηλικιωμένων γονέων ή θείων ή γενικά συγγενών, συμφωνούσαν να **κάνουν μοιράτα**. Αυτό σήμαινε ότι κάθε νοικοκυριό ή μέλος της συμφωνίας αναλάμβανε εκ περιτροπής τη φροντίδα του ηλικιωμένου ανθρώπου για προκαθορισμένο χρονικό διάστημα (συνήθως μήνα) και μετά αναλάμβανε ο επόμενος που συμμετείχε στα **μοιράτα** [1: 286].

Για την κατασκευή ασβεστοκάμινου, υπάρχει το σύστημα συνεργασίας που λέγεται **ρούπι** (στα Σφακιά): για να κατασκευαστεί η ασβεστοκάμιнос, πρόσφεραν τις υπηρεσίες τους τέσσερις ή πέντε δυάδες αντρών. Οι δυάδες με τη σειρά τους λέγονται **ρούπια**. Από κάθε ρούπι πήγαινε να εργαστεί ένας κάθε μέρα, ενώ πήγαιναν όλοι όταν έψηναν την ασβεστοκάμινο [7: 452]¹.

4 Ανταλλαγές και άλλες αχρήματες συμφωνίες

Για την ανταλλαγή χρησιμοποιούνται διάφοροι όροι, όπως **ανταλλαξά**, **αλλαξά**, **τράμπα**, [1: 34, 53, [9: 74, 610] [3: 295], [5: 28]. Ωστόσο η αντικατάσταση πράγματος ή η αλλαγή του λέγεται **άλλαμα** [9: 46] [5: 29]. Επίσης, ως ανταμοιβή σε είδος, αλλά και ως ελεημοσύνη αναφέρεται το **μιστό** [7: 313].

Ξεχωριστή περίπτωση φαίνεται να αποτελεί το **τρικούρουπο λάδι**. Πρόκειται για μια σύμβαση δανείου ελαιολάδου, όπου ο οφειλέτης αναλαμβάνει να επιστρέψει στο τριπλάσιο την ποσότητα λαδιού που δανείστηκε, μετρημένη σε κουρούπια, όπου ένα κουρούπι

---

¹ Αναφορά στο Γερωνυμάκης Κων. (1998), Η Κρήτη στο πρόσφατο παρελθόν (Γλωσσάρι), Αθήνα. Τα ρούπια ωστόσο ήταν και μονάδα μέτρησης μήκους, υποδιαίρεση (1/8) του εμπορικού πήχη [9: 536].

αντιστοιχεί σε πέντε οκάδες [7: 519] [1: 486]. Πρόκειται ουσιαστικά για τοκισμό 200% επί του κεφαλαίου του δανείου, εξωφρενική αμοιβή του δανειστή, υπό οποιοσδήποτε συνθήκες. Υπάρχουν και περιπτώσεις όπου η ποσότητα του λαδιού επιστρεφόταν διπλή, αλλά σε διάστημα τεσσάρων μηνών μόνο, από Αύγουστο μέχρι Δεκέμβριο, που έβγαινε το νέο ελαιόλαδο, δηλ, ο τοκισμός ανερχόταν στο 100% για τους τέσσερις αυτούς μήνες.

Το ελαιόλαδο λειτουργούσε γενικά ως μονάδα μέτρησης αξίας και μέσο πληρωμής, ακόμη και για μεταβιβάσεις ακινήτων ή εξασφάλιση οικογενειακής περιθάλψης από τον τοπικό γιατρό. Μάλιστα πολλές αποφάσεις Κρητικών δικαστηρίων (δεκαετίας 1960!) αναγνώριζαν τις συμφωνίες αυτές των διαδίκων που έφταναν στα δικαστήρια ζητώντας την αναγνώριση και εκτέλεση των συμφωνιών τους [6: 123-130, 180].

Μια πολύ ιδιαίτερη λέξη για την κρητική κοινωνία, φαίνεται να είναι το **ξεχαρτζιστό**. Στα λεξικά το βρήκα ως όρο για το καθαρό κέρδος, όπου χρησιμοποιείται και ο όρος **ξεχαρτσίζω, ξεχαρτζιστός, ξεχαρτζιστά** [9: 455] [7: 386]. Μου έχουν αναφέρει όμως από την Αν. Κρήτη δύο άλλες σημασίες του **ξεχαρτζιστού**: η μια είναι το κλεμμένο, συνήθως πρόκειται για οικόσιτο ζώο. Η άλλη είναι μια σύνθετη χρηματική-αχρήματη σύμβαση όπου από τη μια πλευρά υπήρχε δάνειο σε χρήμα (συνήθως μικροποσά για κίνηση) και σε αντάλλαγμα ένα οικόσιτο ζώο του οφειλέτη, το οποίο παρέμενε και εκτρεφόταν από τον οφειλέτη καθ' όλη τη διάρκεια της σύμβασης, δεσμευόταν συνήθως για δύο (2) έτη. Τα μισά από τα γεννήματα του ζώου ανήκαν στον δανειστή και με το πέρας των δύο ετών, το ήμισυ του ζώου ανήκε επίσης στον δανειστή.

Επίσης, υπήρχε και **σύμβαση ξεχαρτζιστικού λογαριασμού**, με αντίστοιχο αντικείμενο όπως η σύμβαση του ξεχαρτζιστού, δηλαδή ο δανειστής είχε δικαίωμα στα γεννήματα και εισοδήματα από τα οικόσιτα ζώα του οφειλέτη [6: 114]. Είναι προφανές ότι και οι τρεις έννοιες, του καθαρού κέρδους, του κλεμμένου ζώου, και του δικαιώματος του δανειστή στα οικόσιτα ζώα του οφειλέτη, συνδέονται, ειδικά επειδή η ειδική αυτή σύμβαση είναι καταφανώς εκμεταλλευτική σε βάρος του οφειλέτη.

5 Κάνει η παράδοση δανεικαρές;

Βασική παρατήρηση σχετικά με τον πλούτο της Κρητικής διαλέκτου σχετικά με την αχρήματη οικονομία είναι ότι όσες φορές συνομίλησα με ανθρώπους από την Κρήτη σχετικά με την έρευνα που έκανα, περιορίζονταν στο να αναφέρουν μόνο τις εξής βασικές μορφές αχρήματης οικονομίας: τους **δανεικούς**, το **καερέτι** και το **σκουτελικό**. Το **σκουτελικό** είναι το φαγητό σε πιάτο που χαρίζεται κανείς στη γειτόνισσα ή σε κάποιο άλλο νοικοκυριό [7: 474] [1: 446] [3: 264] [9: 560] και το έχω εντάξει στα έθιμα αναδιανομής, που δεν αναφέρονται

στην παρούσα εργασία. Είναι απλώς άγνοια η αιτία της σιωπής, ή η σιωπή είναι η αιτία της άγνοιας για τις αχρήματες συναλλαγές;

Από τις αφηγήσεις που έγιναν σε μένα προσωπικά, η αχρήματη οικονομία δεν ήταν πάντα κάτι το θετικό για τους οικονομικά ασθενέστερους. Αυτό φαίνεται άλλωστε και από το λεξιλόγιο το ίδιο, αφού πολλές από τις συμφωνίες ήταν εντελώς καταχρηστικές και άκρως εκμεταλλευτικές. Αυτοί που είχαν ιδιοκτησία γης ή κάποια μονάδα παραγωγής ή/και επεξεργασίας, ή έστω μηχανήματα και εργαλεία που σχετίζονται με την επεξεργασία των αγροτικών προϊόντων, είχαν όπως φαίνεται διαπραγματευτική ισχύ που τους επέτρεπε να συνάπτουν και τις αντίστοιχα ευνοϊκές για τους ίδιους συμφωνίες. Οι συνεταιρικές συμφωνίες και η παραγωγή επί ίσοις όροις φαίνεται ότι λειτουργούν εξισωτικά, εφ' όσον όλα τα μέρη της συμφωνίας όντως έχουν πρόσβαση σε γη ή σε μέσα παραγωγής.

Επίσης, από το λεξιλόγιο και μόνο δεν φαίνεται πολύ καθαρά η διαστρωμάτωση των εισοδημάτων που παράγονται από γυναίκες και άντρες, από εργαζόμενα παιδιά, από κατοίκους της υπαίθρου ή της πόλης, ή από ανθρώπους με διαφορετικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά (όπως γλώσσα, θρησκεία, κλπ). Δεν έχουμε επίσης πληροφορίες από το λεξιλόγιο και θα χρειαζόταν μια άλλη μελέτη, για να ερευνηθεί κατά πόσο οι αχρήματες συναλλαγές δημιουργούσαν καταστάσεις δουλείας για τα μέλη του νοικοκυριού, τα οποία έπρεπε να τηρήσουν την αχρήματη συμφωνία που είχε συνάψει ένα μέλος, το ισχυρότερο, του νοικοκυριού με ένα άλλο νοικοκυριό.

Δεν είναι τυχαίο ότι υπάρχουν παροιμίες και μαντινάδες που σχολιάζουν αρνητικά συγκεκριμένες αχρήματες συναλλαγές: «Στο διάολο το πέμπω 'γω συμμισακό τσικάλι, να μαγειρεύεις το φαίτο και να το τρώνε άλλοι» [9: 584], «Να 'τονε το συμμισακό καλό, θε νά 'χανε και τη γυναίκα» [5: 75], «Μυλωνιάτικα, μυλωνιάτικα, του μυλωνά είν' η πίτα» [1: 311] και «Αλεστικά, φουρνιάτικα, του μυλωνά είν' η πίτα» [7: 547], ή τέλος, «Το συμμισακό σκουτέλι, μοίρασμα γη σπάσμα θέλει» [1: 466].

Σύμφωνα με όσα μου αφηγήθηκαν στην Κρήτη το 2009, κατά την Κατοχή οι αχρήματες εκμεταλλευτικές συναλλαγές εντάθηκαν ως προς την απομύζηση των φτωχοτέρων, ειδικά επειδή για τα πλουσιότερα νοικοκυριά δεν υπήρχε μεγάλο κόστος στο να προχωρήσουν στη σύναψη τέτοιων συμφωνιών. Οι μορφές αυτές δανειοληψίας και δουλοπαροικίας κατέστησαν πολύ απεχθείς με το πέρασ της Κατοχής και κάπως έτσι εξηγείται ότι οι νεώτεροι Κρητικοί και Κρητικές δεν τις γνωρίζουν για να τις αναφέρουν. Σε ερώτησή μου γιατί, για παράδειγμα, δεν έγιναν δημοφιλείς οι δανεικοί και οι δανεικαρ(ι)ές, μου ανέφεραν ότι ο κόσμος αρνείτο να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του από τις δανεικαριές ή τα δανεικά, και

έτσι ο θεσμός των δανεικών διατηρείται μέχρι σήμερα μόνο μεταξύ ανθρώπων που έχουν εμπιστοσύνη μεταξύ τους, και συνήθως είναι φίλοι οι συγγενείς.

Με άλλα λόγια, η επιμονή στις αναφορές στους δανεικούς, στα καερέτια και στα σκουτελικά, που είναι στη δομή τους τουλάχιστον, λίγο ή πολύ εξισωτικές συμβάσεις, ίσως να μην είναι τυχαία. Δηλαδή, διασώζεται στη σύγχρονη συζήτηση και ανάμνηση μόνο ο θεσμός ή οι κανόνες ή οι δομές συναλλαγής που έχουν δυνατότητες εξισωτικής λειτουργίας – μάλιστα, οι αναφορές για αυτές τις δομές είναι ενεστώσες, δηλαδή μου αναφέρουν ότι πραγματοποιούνται σήμερα έστω και περιορισμένα.

6 Επίλογος

Η αναζήτηση για τα προβλήματα της παλιάς αχρήματης οικονομίας στην Κρήτη, ξεκίνησε για μένα πριν χρόνια με πρωτοβουλία δύο ανθρώπων που είναι κάποιας ηλικίας και μου είπαν τα εξής: «Καλά αυτά που λέτε για τα νομίσματα και τις ανταλλαγές, αλλά μάλλον δεν θα πιάσει αυτό που λέτε. Γιατί εδώ στην Κρήτη...» θυμούνται ακόμη, ιδίως αυτοί που είναι μεγαλύτερης ηλικίας. Δηλαδή, όταν ήταν παιδιά, οι οικογένειές τους και αυτά τα ίδια έπρεπε να αποδέχονται κάθε καταχρηστική απαίτηση του ντόπιου πλουσίου ή τσιφλικά, και να εργάζονται εξοντωτικά επειδή δεν είχαν δική τους γη ή δικά τους ζώα άροσης ή μεταφοράς.

Σημασία δεν έχει τόσο στα πλαίσια αυτής της εργασίας να συζητήσουμε για την εφαρμογή των δομών αυτών και την έκτασή τους στην Κρητική οικονομία σήμερα, αλλά ότι με τις λεκτικές αναφορές οι κάτοικοι της Κρήτης επιλέγουν να αναπαράγουν συγκεκριμένους όρους, και πίσω από αυτούς, να ζωντανεύουν συγκεκριμένους θεσμούς και οικονομική δραστηριότητα και να αφήνουν στη λήθη άλλους θεσμούς και οικονομίες. Επομένως, φαίνεται ότι αν υπάρχει κάπου μια ή πολλές παραδοσιακές οικονομίες, αυτές δεν έχουν εξαιρεθεί από την πολιτικο-οικονομική συζήτηση, αλλά αποτελούν ακόμη ανοικτό πεδίο κοινωνικής πάλης. Και στην Κρήτη τουλάχιστον, οι λίγες ενδείξεις που έχουμε μέχρι στιγμής στηρίζουν την τάση να διασωθούν από την παράδοση οι εξισωτικές δομές και όχι οι φεουδαλικές και εκμεταλλευτικές μορφές συναλλαγής.

7 Βιβλιογραφία

- [1] Αποστολάκης Γεώργιος Ε.: Παλαιίνες Κρητικές Αθιβολές – Λεξικό: Λέξεις, φράσεις και μαντινάδες του κρητικού γλωσσικού ιδιώματος, Εκτύπωση: Γραφικές Τυποκρέτα – Γ.Καζανάκης ΑΒΕ. Ηράκλειο.
- [2] Βαγιακάκος Δίκαιος Β.: Γλωσσική συγγένεια Κρήτης και Μάνης, Λεξικογραφικόν Δελτίον, τόμος 12^{ος}, 1971, σελ. 3-42.
- [3] Δαριβιανάκης Αλέκος Δ.: Η ζωντανή κρητική διάλεκτος, τόμος Α' - Λεξικό, Εκτύπωση: Γ.Δετοράκης ΑΕΒΕ, 2009, Ηράκλειο.
- [4] Δημοτικό Σχολείο Αποστόλων Αμαρίου: Κρητικό Λεξικό, 1997, Απόστολοι Αμαρίου

Ρέθυμνο. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά στο issuu.com/barbarachronis/docs/kritiko_lexiko_amarī

- [5] Κοντοσόπουλος Νικόλαος: Αντίστροφο Λεξικό της Κρητικής διαλέκτου από την κοινή Νεοελληνική στο Κρητικό ιδίωμα), Βιβλιοεκδοτική Α.Ε., 2006, Αθήνα.
- [6] Μπεχλιβάνη Νικολέτα: Τα Κρητικά νομικά έθιμα μέσα από τις πηγές, επιμέλεια Στρατής Παπαμανουσάκης, Τάλως-Περιοδική Έκδοση Ινστιτούτου Κρητικού Δικαίου, τόμος ΙΗ', 2010, Χανιά.
- [7] Ξανθινάκης Αντώνιος: Λεξικό Ερμηνευτικό και Ετυμολογικό του Δυτικοκρητικού γλωσσικού ιδιώματος, πρόλογος-επιμέλεια: Χριστόφορος Χαραλαμπάκης, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2001, 2^η έκδοση, Ηράκλειο.
- [8] Sotiropoulou Irene: Economic activity in Greece without official currency: The terms and their economies, in Costas Valeontis (ed): Hellenic Language and Terminology – Communications of 8th ELETO Conference "Hellenic language and terminology", 2011, Athens, pp. 203-217.
- [9] Τσιριγωτάκης Αντώνης Ε.: Θησαυρός της Κρητικής διαλέκτου, 2008, Ηράκλειο.

Ηλεκτρονικές πηγές:

- [10] [Crete.mmx.gr](http://crete.mmx.gr): Κρητικό Λεξικό, 21-6-2013, crete.mmx.gr/lexiko
- [11] www.asxetos.gr: Κρητικό Γλωσσάριο, 21-6-2013.
- [12] www.mantinada.gr: Κρητικές λέξεις και η ερμηνεία τους, 21.6.2013.

Γλωσσάριο – Glossary

αχρήματος:	non-monetary
δανεικός:	daneikos – lent [person who agrees to exchange work with other people]
καερέτι:	kaereti - courage, assistance, work done with agreement to reciprocate
συμμισακός:	symmissakos - by half, share-cropped
κοινάτο:	koinato - in-common, joint venture for agricultural production

*****

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ την Καθ. Μαρία Χναράκη (Πανεπιστήμιο Drexel) και τον Δρα Θεόδωρο Κατερινάκη (Πανεπιστήμιο Drexel) για την γενική ενημέρωση περί Κρητικού πολιτισμού, ειδικά όμως για τις συμβουλές τους σχετικά με την βιβλιογραφία. Ευχαριστώ επίσης τη διοίκηση του Ινστιτούτου Κρητικού Δικαίου που δεν φείσθησαν χρόνου για να με κατατοπίσουν για τη βιβλιογραφία που διαθέτει το Ινστιτούτο, και τους βιβλιοθηκάρους της Βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών, ειδικά όμως την κ. Κυριακή Αδάμ για την πολύτιμη βοήθειά της στην έρευνα της βιβλιογραφίας. Είμαι τέλος, ευγνώμων στους κ.κ. Λίτσα Μιχελάρου και Αντώνη Μιχελάρου, και σε όλους τους Κρητικούς και τις Κρητικές που ζήτησαν να μην αναφερθεί το ονομά τους εδώ, οι οποίοι με ενημέρωσαν λεπτομερώς για την πρόσφατη και παρελθούσα αχρήματη οικονομία του νησιού. Όλα τα λάθη και οι παραλείψεις, ωστόσο, της παρούσας εργασίας είναι αποκλειστική ευθύνη της γράφουσας.

Ειρήνη Σωτηροπούλου

Δρ. Οικονομικών Επιστημών
Ηλ-ταχ.: irene.sotiropoulou@gmail.com